

MAREK KORNAŦ

Magyarország helye a Tengerköz-koncepcióban

Józef Beck és a lengyel–magyar szövetségről alkotott elképzelései a „Harmadik Európa”-ban*

Az 1938-as nagy nemzetközi válság idején a lengyel diplomácia jól átgondolt politikai tervvel lépett fel, amelyben Magyarországnak fontos és pótolhatatlan helyet szántak. E tanulmány célja, hogy újra megvizsgálja a lengyel törekvéseket. A lengyel diplomáciatörténet forrásai ezt kielégítő mértékben lehetővé teszik. Természetesen született néhány munka a második világháború kirobbanása előtti lengyel–magyar kapcsolatokról,¹ ugyanakkor a „Harmadik Európa” víziójának kérdése és Józef Beck lengyel külügyminiszter koncepciói, amelyek egy esetleges román–magyar megállapodás lengyel garanciájára, valamint egy esetleges magyar–szlovák rendezés garanciájára vonatkoznak, új megközelítést igényelnek.

Az elképzelés

Władysław Schwarzburg-Günther diplomata a második világháború után azt írta, hogy nem érti, milyen hasznot remélt Beck a politikai koncepciójában Magyarországtól. Beck miniszter mint ha elfelejtette volna, hogy az újjászületett Lengyelország „a ver-

* A tanulmányt fordította: Mitrovits Miklós.

¹ A lengyel történetírásból mindenekelőtt Maciej KOZMIŃSKI monográfiája ismert: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938–wrzesień 1939)* [Lengyelország és Magyarország a második világháború előtt (1938. október – 1939. szeptember)]. Instytut Historii PAN, Wrocław, 1970.

sailles-i békeszerződés terméke”.² Miközben a határok revíziója – amelyre a magyarok törekedtek – a versailles-i rend összeomlásának kockázatát hordozta magában. Ebben rejlik a lengyel külpolitika nagy dilemmája: Lengyelország egyértelműen a versailles-i megállapodás haszonélvezője volt, míg Magyarország a fő elszenvedője. Nem lehetett könnyű megtalálni a két állam alapvető érdekeinek közös nevezőjét. Míg a lengyel diplomácia legfontosabb lépéseit Kelet-Közép-Európa stabilizálásának gondolata határozta meg, addig a magyar külpolitika a Szent Korona háború előtti elvesztett területeinek legalább részleges visszaszerzését tűzte ki célul.

„Bár Magyarországgal nem volt írásos megállapodásunk, mégis azt lehet mondani, hogy az országgal szemben megnyilvánuló bizonyos barátságunk részben csökkentette annak veszélyét, hogy Magyarországot teljesen a német politika pályájára szorítsuk. Tény, hogy a magyarok erősen ragaszkodtak függetlenségükhöz és nemzeti különállásukhoz, és bizalmatlanul tekintettek a német politikára, és csak a kisantant kiközösítése és egy bizonyos egyértelmű elszigeteltség kellett, hogy aláássa Budapest óvatos politikáját” – emlékezett vissza Beck 1940-es romániai internálása idején írt naplójában.³

Divéky Adorján 1919-ben írta ismert politikai emlékiratában: „Lengyelország érdeke, hogy Magyarország ne legyen feldarabolva, mert Lengyelországnak déli oldalról egy erős, gazdaságilag erős, békés Magyarországra van szüksége, mint szomszédra, amely biztosítaná Lengyelország déli határait.”⁴ Marian Zdziechowski, a „trianoni tragédiát” mélyen átérző lengyel professzor úgy érvelt, hogy „e [lengyel–magyar] határ nélkül, egy orosz–német–cseh vaskarikába szorítva, megfulladhatunk az

² W. GÜNTHER: Węgry w polityce Becka [Magyarország Beck politikájában]. *Wiadomości*, 1952. augusztus 3.

³ József BECK: *Wspomnienia o polskiej polityce zagranicznej 1926–1939* [Visszaemlékezések a lengyel külpolitikára 1926–1939]. Red. Anna. M. CIENCIALA, Historyczna.com.pl–Wingert, Warszawa–Kraków, 2015. 100.

⁴ J. JURKIEWICZ: *Stosunki polsko-węgierskie w 1919 r. Materiały archiwalne* [Lengyel–magyar kapcsolatok 1919-ben. Levéltári anyagok]. PISM, Warszawa, 1957. 83.

első nagy európai kataklizmában”.⁵ Ez a két határozott hang a két nép közötti közeledés mellett szólt. A közeledésről szóló álmok azonban kevésnek bizonyultak.

Igaz, hogy Józef Piłsudski is gondolt a lengyel–magyar közeledésre. A lengyel–szovjet háború idején nagyra értékelte a fegyverszállítás formájában megvalósult magyar segítséget. Emlékezett arra, hogy Magyarország 1919-ben átélte a saját bolsevizmusát, de mindig úgy vélte, hogy egy lengyel–magyar megállapodás nem helyettesítheti a lengyel–román szövetséget, hanem a két szövetségnek együtt kell működnie.⁶

Józef Beck, aki 1932. november 2-án vette át a külügyminiszeri tárcát, volt az első lengyel politikus, aki a lengyel–magyar szövetség követelményét az álmok világából megkísérelte a lengyel diplomácia valós törekvései közé helyezni.

Beck 1934 áprilisában Louis Barthou francia külügyminiszter varsói látogatása alatt, „baráti beszélgetés közben” nyíltan bevallotta, hogy „Lengyelország számára az ideális helyzet az lenne, ha közös határt kapna Magyarországgal, éspedig azért, mert a két nemzet, amely iránt a lengyelek különleges érzelmet táplálnak, a magyarok és a törökök”. Katonaként a lengyel miniszter nagyra becsülte azokat a külföldi nemzeteket, amelyeknek „jó katonája” van.⁷ „Soha nem felejttem el a barátaimat” („*Je ne lâcherai jamais mes amis*”) – ismételte többször is a lengyel külügyminiszter az 1934-ben merénylet áldozatául esett Barthou-t követő új francia külügyminiszterrel, Pierre Lavallal folytatott tárgyaláson 1935. május 23-án Genfben.⁸ „Lengyelországnak ősidők óta, tíz évszázada, vagyis az államalapítás óta, érdekei vannak az úgynevezett Duna-medence egész

⁵ M. ZDZIECHOWSKI: „Lui” et „moi”. Z przeszłości i terażniejszości [„Ő” és „én”. A múltból és jelenből]. *Przegląd Współczesny*, t. 16, 1926. 436.

⁶ A magyar és lengyel külpolitikai gondolkodás 1920-as közös metszeteiről lásd ROMSICS Gergely *Lengyelország helye a magyar külpolitikai gondolkodásban 1920-ban* című tanulmányát e lapszámban.

⁷ Stanisław ŻERKO (red.): *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1934* [Lengyel diplomáciai dokumentumok, 1934]. PISM, Warszawa, 2014. 333.

⁸ Instytut Polski i Muzeum Sikorskiego (Londyn), Ambasada RP w Londynie [Lengyel Intézet és Sikorski Múzeum (London), a Lengyel Köztársaság Nagykövetsége Londonban], sygn. A.12.49/5.

területén. A múlt számos példát szolgáltat erre. Egyik királyunk emlékműve Várnában van, a Fekete-tenger partján, lovasságunk ott volt Bécs alatt és Európa e részének más vidékein” – mondta Beck 1936. október 3-án, egy Léon Blum francia miniszterelnökkel folytatott genfi beszélgetésen.⁹

A nemzetközi erőviszonyok alapján azonban a lengyel–magyar szövetség nem volt másképp lehetséges, mint a két ország közötti közös határ létrehozásával. Ez azonban jelentős területi változásokat igényelt, és csak Csehszlovákia kárára lehetett megvalósítani.

Ez az elképzelés 1938-ban vált aktuálissá. Az ekkor kibontakozó európai nemzetközi válság idején Beck a Csehszlovákia rovasára megvalósítandó magyar területi törekvések mellé állt, és azt képviselte, hogy Magyarország legalább a Kárpátalja¹⁰ feletti ellenőrzést gyakorolhassa. „Mi is támogatjuk a magyar törekvéseket. Mert úgy gondoljuk, hogy Csehszlovákiával kapcsolatos bátor és mélyreható döntések nélkül lehetetlen elfogadható életkörülményeket teremteni Közép-Európában” – írta a lengyel miniszter 1938. szeptember 25-én a római lengyel nagykövetséghez intézett utasításában.¹¹

A lengyel történészek körében sokáig nem volt kétséges, hogy Lengyelország 1938-as Csehszlovákia-ellenes politikája szoros összefüggésben született a Harmadik Európa mint a Tengerközrendszer koncepciójával. A Harmadik Európa „Beck rendszere” volt, ahogy Alan Palmer brit történész helyesen írta.¹² Nem könnyű megmagyarázni, hogyan képzelte el Beck ezt a víziót. A rendelkezésre álló források azonban lehetővé teszik az alapfeltevé-

⁹ Stanisław ŻERKO (red.): *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1936.* PISM, Warszawa, 2011. 589.

¹⁰ Az eredeti lengyel szövegben Ruś Zakarpacka, azaz Kárpátontúli Rusz, hiszen lengyel szemmel e terület a Kárpátokon túl esik. De előfordul Ruś Podkarpacka néven is, amely a két világháború közötti hivatalos cseh elnevezés lengyel fordítása, azaz Kárpátaljai Rusz. – A ford.

¹¹ Marek KORNAT (red.): *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938.* PISM, Warszawa, 2007. 570.

¹² Alan PALMER: *The Baltic. A New History of the Region and Its People.* Abrams Press, New York, 2006. 345.

sek bemutatását. A miniszter legközelebbi munkatársai által tett nyilatkozatoknak megvan a maguk jelentősége.

A „Harmadik Európa” a „semleges államok tömbje” – írta Jan Szembek lengyel külügyminiszter-helyettes 1937. január 12-én kelt levelében Roman Dębicki belgrádi követnek.¹³ „Nem tömbökről van szó, hanem nagyobb közös ellenállásról e két nagy tényező [azaz Németország és a Szovjetunió] nyomásgyakorlási és befolyásolási kísérleteivel szemben” – írta Szembek 1938. május 20-án a rigai és helsinki követeknek adott utasításában.¹⁴ Vagyis Beck helyettese is hol a tömbként jellemezte e közép-európai szövetségi elképzelést, hol pedig kifejezetten került a kifejezést.

Hory András varsói magyar követ Michał Łubieńskivel, a Beck-kabinet vezetőjével folytatott megbeszélést követően, 1938. június 13-án jelentést tett a budapesti Külügyminisztériumnak. Ebből kitűnik, hogy a lengyel diplomata világosan beszélt arról, hogy meg kell akadályozni, hogy Németország Csehszlovákia elfoglalásával „eket verjen” a két nemzet közé.¹⁵

A „Tengerköz-rendszer” a skandináv és balti államoktól Jugoszláviáig terjedt volna. Ennek középpontjában a lengyel–román–magyar együttműködés és a közös lengyel–magyar határ állt. Pilsudski programját Lengyelország balkáni ügyekhez való hozzáállásában Beck módosította. 1936 májusi belgrádi útja óta a lengyel diplomácia egyértelműen fokozta erőfeszítéseit ezen az addig elhanyagolt területen. A skandináv államok felé való nyitás gondolata szintén újszerű volt, mivel Beck előtt a lengyel politikai gondolkodásban általában nem merült fel.¹⁶

¹³ Wacław JĘDRZEJEWICZ (red.): *Diariusz i teki Jana Szembeka. Materiały uzupełniające [Jan Szembek naplója és aktái. Kiegészítő anyagok]. Niepodległość, 1982/15. 42.*

¹⁴ Instytut Polski i Muzeum Sikorskiego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. A.11.49/Cz./5.

¹⁵ S. A. SOCHACKI: *Dokumenty nie opublikowane. Rola Polski w kryzysie czechosłowackim w 1938 r.* [Nem publikált dokumentumok. Lengyelország szerepe az 138-as csehszlovák válságban]. „Materiały i Studia. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych” [przy KC PZPR], t. I, 1960. 337.

¹⁶ Lásd erről Beata ŁYCZKO-GRODZICKA, *Dyplomacja polska a Ententa Bałkańska 1933–1936* [A lengyel diplomácia és a Balkáni Antant 1933–1936]. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1981. 121.

Az erős román–magyar ellentétek ugyanakkor Beck terve ellen hatottak. A Balti-tenger keleti részén a lengyel–litván ellentét (amely csak 1938 márciusában enyhült) és a Rigában és Tallinnban táplált semlegességi eszmék rontották az elképzelés kilátásait. Ezenfelül bár a lengyel „Tengerköz-tervek” elsősorban a Harmadik Birodalom expanziós törekvéseinek akadályaként fogalmazódtak meg, a Szovjetunió szintén veszélyesnek tartotta őket, mivel befolyását ugyanabban az irányban, Kelet-Közép-Európa felé akarta kiterjeszteni.

Előkészületek

1938-ban a lengyel diplomácia megpróbálta előmozdítani a magyar–román megállapodást. II. Károly román király 1937 nyarán tett varsói látogatása, majd Horthy Miklós kormányzó 1938. februári lengyelországi útja a román–magyar ellentétek enyhítését célozta. Beck diplomáciája felajánlotta közvetítői szolgálatait ebben az ügyben.

Szembek miniszterhelyettes 1938. február 9-i Orłowski budapesti lengyel követnek írt levelében megjegyezte, hogy reális alapja van a magyar–román enyhülésnek. Kánya Kálmán külügyminiszter ugyanis Varsóban kijelentette, hogy „Magyarország nem támasztott és nem is fog területi követeléseket támasztani Romániával szemben”. Követelései csak a kisebbségi kérdésekre összpontosítanak, és a szóban forgó követelések szerények és könnyen teljesíthetők. A románok tisztában vannak ezekkel az igényekkel, de semmi jel nem utal arra, hogy valóban a Magyarországgal való kapcsolatokat lazítását szeretnék.¹⁷ E nyilatkozat valódi értéke azonban problematikus volt. A román–magyar ellentét továbbra is erős maradt, és tudjuk, hogy Budapest valójában sosem mondott le az erdélyi területek visszaszerzéséről.

Az 1938-as lengyel diplomáciai tevékenység Közép-Európában mély nemzetközi válság – az 1920 óta legnagyobb – közepete folyt. Beck már 1938 januárjában hallotta Hitlertől, hogy

¹⁷ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 60.*

Németország Ausztria irányába készül. Ez alapján a lengyel külügyminisztérium azt feltételezte, hogy „nagyon alapvető német lépések előtt állunk az osztrák szakaszon”.¹⁸ A két hónappal később, az európai passzivitás mellett végrehajtott *Anschluss* területi változások lavináját indította el. Beck annak tudatában cselekedett, hogy a nyugati hatalmak által folytatott megbékélési politika megköveteli Lengyelországtól, hogy megőrizze a jó viszonyt Németországgal. A lengyel–német kapcsolatok az 1934. január 26-i megneemtámadási szerződés alapján formálódtak, amely továbbra is érvényben volt, és jelentős előnyökkel járt a lengyel fél számára, mivel lehetővé tette az egyensúly politikáját.

Beck felvetette a Magyarországgal való szövetség kérdését, amikor Németország Csehszlovákia ellen fordult. 1938 márciusától kezdve a Berlinből Prágára nehezedő nyomás egyre nőtt. A szudétanémetek először autonómiát, majd területátadást és a Német Birodalomba való beolvadásukat követelték.

A lengyel külügyminiszter kezdetben kivárt az események alakulását figyelve. Ezt követően országa álláspontját azzal fejezte ki, hogy a cieszyini sziléziai (lengyelül: Śląsk Cieszyński) lengyelek számára a „legnagyobb kedvezményes elbánást” követelte. Más szóval, hasonló engedményeket követelt Csehszlovákiától, mint amilyeneket a szudétanémetek kapnának.¹⁹

Először is, Beck kezdettől fogva nem hitt Csehszlovákia mint többnemzetiségű és alapvetően cseh vezetésű állam fenntarthatóságában. Másodszor, úgy ítélte meg, hogy Franciaország nem fog katonai segítséget nyújtani Csehszlovákia számára. Harmadszor, úgy vélte, hogy a csehszlovákiai válság nem ér véget a Szudéta-vidék elszakadásával. E feltételezések alapján szoros együttműködést tervezett Magyarországgal, és arra ösztönözte Budapestet, hogy vegye vissza Kárpátalját, így létrejönne a kívánt közös lengyel–magyar határ. Ezt azonban Románia

¹⁸ Uo. 75. Szembek levele R. Dębicki belgrádi követnek (1938. február 15.)

¹⁹ Beck politikájának értelmezését lásd Marek KORNAT: *Polen zwischen Hitler und Stalin. Studien zur polnischen Außenpolitik in der Zwischenkriegszeit*. Bebra Verlag, Berlin–Brandenburg, 2012. 119–138. Erről szól a szerző lengyel nyelvű monográfiája is: Marek KORNAT: *Polityka zagraniczna Polski 1938–1939. Cztery decyzje Józefa Becka* [Lengyelország külpolitikája 1938–1939: Józef Beck négy döntése]. Oskar, Gdańsk, 2012. 219–228.

beleegyezésével akarta elérni, amellyel Lengyelország 1921 óta szövetségben állt, és Beck nem akarta elveszíteni szövetségesét, mivel a Szovjetunió elleni védelmi háború esetén nélkülözhetetlen volt. Összeségében tehát arra a következtetésre jutott, hogy el kell érni egy lengyel–magyar–román megállapodást.

Rendkívül fontos dokumentum Jan Szembek külügyminiszter-helyettes 1938. április 12-én kelt, Roman Dębicki belgrádi követhez intézett levele, amelyben a lengyel diplomácia vezetőségének nézeteit ismerteti. „Részünkről még nem létezik teljesen kristályosodott terv és koncepció – írta. – Mi csak azt gondoljuk, hogy egész Csehszlovákia felett a német uralom megvalósulása olyan formában, hogy a birodalomtól függővé teszik és a német részek számára messzemenő autonómiát biztosítanak, számunkra a legrosszabb megoldás lenne. Úgy tűnik azonban, hogy nem ez a terve annak a pártnak, amelynek fő gondja a szudétanémet részek annektálása. Ez megfelelne a mi kívánalmainknak is, s ennek egyidejűleg a szlovák területnek Csehországtól való elválasztásával, Szilézia [Teschen] hozzánk való visszaszolgáltatásával és a Kárpátalján Magyarországgal való közös határunknak a megszerzésével kellene együtt járnia. Ezért próbálunk Csehszlovákián belül egy centrifugális mozgalmat gerjeszteni és az érzelmeket felerősíteni. Ebben a tekintetben megnyugtató információink vannak Budapestről, hogy a magyarok Henleinnel egyetértésben fokozatosan és folyamatosan egyre messzebbre menő követeléseket fognak támasztani. [...] Ami Csehszlovákia felszámolását illeti, itt kizárjuk a szlovák terület hozzánk csatolásának minden gondolatát. Ez belső gondjaink fokozódását, Magyarország ellenséggé válását és a stratégiai helyzet romlását jelentené. Talán a szlovák területek Magyarországgal való egyesülésének valamilyen formája észszerűbb lenne. Általában véve lépéseket kezdeményeztünk, hogy Magyarországgal közös platformot hozzunk létre az egész csehszlovákkérdésben.”²⁰

Világosan kell tehát látnunk, hogy a lengyel diplomácia vezetése a Magyarországgal való szoros együttműködésre támaszko-

²⁰ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 213–214.* Meg kell említeni, hogy Szembek az 1920-as évek elején Budapesten volt követ.

dott Csehszlovákia felbomlasztásának kérdésében, és ezzel az új közép-európai erőviszonyok kialakításában.

A magyar politika jellemzése, amelyet a budapesti követ adott Becknek, nem volt túl optimista, bár a történészek számára ma is nagyon érdekes. Egy 1938. június 3-án kelt jelentésében a diplomata azt írta: „A magyarok úgy vélik, hogy Szlovákia és Kárpátalja visszaszerzésének döntő tényezője Németország. Hogy ez hogyan és mikor fog megvalósulni, az a német politikától függ. Közvetlenül az *Anschluss* után, amikor a csehszlovákkérdés aktuálissá vált, a magyarok azt várták, hogy a németek tárgyalásokat kezdenek a kölcsönös követelések tisztázása, a taktika megvitatása, sőt a lehetséges diplomáciai és katonai lépések egyeztetése érdekében. Még némi keserűség is van bennük amiatt, hogy szövetségeseük, akire a világháború óta a leginkább számíthatnak, eddig semmilyen javaslattal nem állt elő. A magyarországi német kisebbség helyzete és törekvései kiváltotta német–magyar feszültségek miatt, valamint a további délkeleti német terjeszkedési tervekkel kapcsolatos aggodalmak miatt a magyarok nem akarnak kezdeményezni ebben a kérdésben. Így a Németország és Magyarország közötti csehszlovákkérdésben a német fél részéről csak homályos utalásokat kapunk arra vonatkozóan, hogy Németországnak nem érdeke az egykor a Szent István-i koronához tartozó csehszlovák országrészek sorsa. Mindezek fényében aggodalomra ad okot, hogy Németországnak vajon nem áll-e szándékában egész Csehszlovákiára rátenni a kezét, garantálva a meglévő határok formális megőrzését. Még az a vélemény is elhangzik, hogy Németország egyáltalán nem szeretné, ha Magyarország közös határt érne el Lengyelországgal. [...] A hivatalos politika szilárdan kiáll a német–magyar barátság mellett, és minden alkalommal igyekszik hangsúlyozni a Németországgal való jó kapcsolatokat, és kiemelni annak vezető szerepét a csehszlovák ügyekben. [...] A magyar politika célja, hogy biztosítsa Jugoszlávia és Románia tétlenségét abban az esetben, ha Magyarország katonailag megszállja Szlovákiát. [...] Ugyanakkor a magyarok most már megértették, hogy a Romániával való kapcsolatokat is rendezni kell. Ezek a lépések arra irányulnak, hogy Csehszlovákia felosztása esetén csökkentsék a kisantanttal való

háború kockázatát. A magyarok szívesen hangoztatják, hogy Szlovákia Magyarországhoz való visszatérése esetén az ország messzemenő kulturális és közigazgatási autonómiát kapna. [...] A magyarok ezt azzal indokolják, hogy a szlovákok politikailag nem elég elkülönültek [...] Meg kell mondani, hogy a magyarok egészen másképp kezelik Kárpátalja jövőjét, mint Szlovákiáét. Véleményük szerint Kárpátalja nem lenne az autonóm Szlovákia része, és közvetlenül a központi közigazgatás alá tartozna. Ami magát Szlovákiát illeti, mindeddig nem lehetett meghatározni, hogy mely részeit csatolnák Magyarországhoz. A magyarok a tárgyalások során még csak megközelítőleg sem akarják konkretizálni ezt a választóvonalat, és nyilvánvaló, hogy nem csak az etnográfiai magyar vonal lesz az egyetlen tényező, amely befolyásolni fogja annak meghatározását. Az, hogy e tekintetben nem lehetett semmilyen információt szerezni, arra utal, hogy a magyar törekvések messzemenőek lesznek.”²¹

1938 júliusában Beck Bukarestbe küldte helyettesét, ahol Jan Szembek új információkat szerzett a román politikai tervekről és a belső erőviszonyokról. Küldetéséről 1938. július 26-án készített összefoglaló jelentést a miniszter számára. A lengyel külügyminiszter-helyettes észrevételei sem voltak optimisták. „A csehszlovák állam felbomlása megkérdőjelezi a román külpolitika egyik kardinális doktrínáját, hogy a kisantantstruktúrára támaszkodik és vakon követi a Párizsból és a Quai d’Orsay-ból érkező utasításokat” – írta emlékiratában. Míg a *pro memoria* jelentésében ezt jegyezte le: „A közös lengyel–magyar határ szelme Bukarestben nem okozhat örömet, ott ugyanis úgy vélik, hogy egy ilyen megoldás csökkentheti Románia szövetségesi súlyát Varsó szemében. A kisantant egyik lényeges elemeként Romániának teljesen más nemzetközi jelentősége volt, mint azoknak, akiknek nem volt ilyen támogatásuk. Ez az oka annak, hogy számos román politikus, aki még mindig Titulescu úrhoz²² hasonlóan gondolkodik, bár más módszerekkel dolgo-

²¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 320–322.*

²² Nicolae Titulescu (1882–1941) román diplomata, 1927–1928, illetve 1932–1936 között külügyminiszter. 1936 után kvázi száműzetésben élt Svájcban, majd Franciaországban. – *A szerk.*

zik, kitart Csehszlovákia védelme és a kisantant kereteinek megerősítése mellett. Romániában azonban nincs hiány szélesebb látókörű emberekből, akik józanul látják a valóságot és reálisan ítélik meg a helyzetet. A román–magyar tárgyalások átmenetileg megrekedtek, mindkét fél részéről. A magyarok ma már kevésbé érdekeltek egy olyan megállapodás aláírásában, amellyel elfogadnának bizonyos kötelezettségeket, amelyek megkötnék a kezüket Csehszlovákiával kapcsolatban. Romániában a fent említett politikai és külügyminisztériumi tényezők, amelyek tartanak a régi doktrína mellett, bizonyára nem könnyítik meg a Magyarországgal való megbeszéléseket és tárgyalásokat. A valóságban tehát a jelenlegi nehézségek politikai természetűek, és a kisebbségi kérdés miatt mindkét fél által felhozott akadályok valójában csak ürügyként és álcaként szolgálnak a mélyebb félreértések elfedésére.”²³

Elmondhatjuk, hogy 1938 májusában véget ért a Szudéta-válság első szakasza. Hitler egy időre meghátrált a csehszlovák hadsereg mozgósítása, valamint a francia és brit nyilatkozatok láttán, miszerint Németország agressziója esetén katonai segítséget nyújtanak Csehszlovákiának. 1938 júniusa és augusztusa között zajlott le a válság második szakasza, amely egyfajta enyhüléssel járt. Szeptemberben a konfliktus a harmadik és döntő szakaszába lépett, amelynek fináléjára szeptember 29–30-án került sor Münchenben.²⁴

1938 augusztusában a Magyarországgal kapcsolatos lengyel számítások nagymértékben megélnkültek. A Berlinben tartózkodó Horthy kormányzó Józef Lipski lengyel nagykövettel folytatott beszélgetésében kijelentette, „reméli, hogy a két ország határos lesz egymással”.²⁵ A lengyel nagykövet a Göring marsallal folytatott beszélgetésében hangsúlyozta, hogy Magyarország „a

²³ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 388–389.*

²⁴ A lengyel történetírásban ezt Stefania STANISŁAWSKA mutatta be pontosan, hozzátéve a lengyel diplomácia tevékenységének kommunista időkre jellemző kommentárját: *Wielka i mała polityka Józefa Becka: marzec – maj 1938* [Józef Beck nagy és kis politikája: 1938. március–május]. PISM, Warszawa, 1962.

²⁵ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 433.*

Duna-medence stabilitásának egyik eleme”.²⁶ Lipski azt állította, hogy a magyarok Lengyelországban „semmit nem írtak alá, és nem vállaltak konkrét kötelezettségeket” Németországgal szemben, és úgy vélte, hogy egy német–cseh fegyveres konfliktus esetén a Szudéta-vidék miatt nem spontán, maguktól cselekednének, hanem adott esetben Lengyelországot követnék.²⁷

A lengyel diplomácia koncepciójában három központi elem szerepelt. Először is, tekintettel Csehszlovákia felbomlására, Magyarországnak át kell vennie az irányítást Kárpátalja felett. Másodszor, a független Szlovákia nemzetközi-politikai státuszáról Lengyelország és Magyarország közösen döntene egy meg egyezés formájában, de Lengyelország nem értett egyet azzal, hogy Szlovákia egyszerűen csatlakozzon Magyarországhoz. Harmadszor, a lengyel diplomácia sürgetné Romániát, hogy alapodjon meg Magyarországgal.

Hogyan képzelte el Beck a magyar–román megállapodást? Mindenekelőtt ellenezte a Trianonban kijelölt magyar–román határ revízióját, amelybe Románia semmilyen körülmények között nem egyezett volna bele önként. Felajánlotta Lengyelország szolgálatait a Budapest–Bukarest tárgyalásokon, sőt, még lengyel garanciát is vállalt a két ország közötti megállapodásra, természetesen, ha az megvalósul. Ez az érvelés ugyanakkor nem vette figyelembe, hogy Közép-Európában nem Lengyelország volt a fő hatalom, hanem Németország vált azzá.

A megvalósítási kísérlet

Lengyelország 1938. szeptember 8-án kezdett hozzá a Harmadik Európa koncepciójának megvalósításához. E napon Varsóban egy lengyel–magyar kétoldalú nyilatkozatot fogadtak el. E *gentlemen's agreement* tartalmazta, hogy a két fél az egymást

²⁶Lipski nyilatkozata Göringnek, 1938. augusztus 24. In: *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938.* I. m. 429.

²⁷Lipski nagykövet levele a lengyel külügyminisztérium Nyugati Osztálya vezetőjéhez, Józef Potockihoz, 1938. augusztus 26. In: *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938.* I. m. 438.

érintő kérdésekről kölcsönösen tájékoztatja egymást. Ez az informális megállapodás Józef Beck külügyminiszter és Hory András varsói magyar követ között jött létre. Ténylegesen szóbeli nyilatkozatok cseréjére került sor, amelyről a lengyel miniszter helyettesének adott szóbeli beszámolójából értesülünk.²⁸

Beck ugyanakkor aggódott Magyarország passzivitása miatt, mivel az azzal fenyegetett volna, hogy a „csehszlovák problémát” csak a Szudéta-vidék kényszerű elcsatolásával oldják meg, ami nem járt volna együtt az ország további dezintegrálásával. „A miniszter úr úgy véli, hogy a magyarországi katonai és polgári tényezők között nagy eltérés van e kérdésben. Míg az előbbiek nagyon harciasan, addig Kánya [Kálmán külügyminiszter] és a politikai szféra nagyon visszafogottan viselkednek. A miniszter nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Magyarország nem fogja tudni kihasználni a számára adódó helyzetet” – jegyezte meg Szembek szeptember 8-án, miután megbeszélést folytatott főnökével.²⁹ „Úgy véljük, hogy Magyarország nem eléggé kezdeményező egy olyan pillanatban, amely fordulóponthoz jelenthetne számára” – írta Szembek a Horyval folytatott szeptember 13-i beszélgetése után öt nappal. A magyar „területi törekvések a Nyugat számára emészthetőbbek, és ezért kevésbé kockázatosak a németekénél, mert a mai konfliktusban a Nyugatnak nem annyira Csehszlovákia, mint inkább a német terjeszkedés miatt van gondja. Nem értjük a visszafogottságukat”. Ez volt a lengyel értékelés Magyarország magatartásáról a Szudéta-vidékért folytatott konfliktusban, amely a döntő szakaszába lépett.³⁰

1938. szeptember 18-án Edward Raczyński londoni nagykövet arról tájékoztatta Becket, hogy „Hitlernek a szudétanémetek követelése mellett a magyar és a lengyel kisebbség kérdését is Chamberlain elé kellett terjesztenie; hozzá kellett járulnia, hogy garanciát vállal Csehországgért, azzal a feltétellel, hogy azt semlegesítik és a szövetségeit felmondják. Amennyiben a tárgyalások folytatása nem lenne lehetséges, úgy fenntartja döntését, anél-

²⁸ Tytus KOMARNICKI (red.): *Diariusz i Teki Jana Szembeka* [Jan Szembek naplója és iratai]. Polski Ośrodek Naukowy, Londyn, 1972. t. IV. 263.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 269.

kül azonban, hogy azt bármilyen módon pontosítaná, és végül, amennyiben követeléseit elfogadják, úgy kifejezi készségét az általánosabb tárgyalásokra.”³¹

Egy nappal később (szeptember 19-én) Beck utasítást írt Lipski nagykövetnek, hogy beszéljen Hitler kancellárral. „A közvetlen szomszédság miatt érdekel bennünket a csehszlovákiai válság rendezésének általános módja. Pozitívan állunk a Magyarországgal közös határ gondolatához, mert emlékszünk arra, hogy a Csehszlovák Köztársaság földrajzi kiterjedését tulajdonképpen úgy képzeltek el, mint egy hidat Oroszország felé. Ebben a kérdésben nem vagyunk tisztában Magyarország döntésével, amely itt döntő szerepet játszik. A mi szempontunkból megítélve a magyar törekvéseknek Kárpátalján van nagyobb esélyük, míg Szlovákia csak egy széles körű autonómia keretében jöhet szóba. Nem vagyunk arról meggyőződve, hogy ezeket az ügyeket a magyarok kellőképpen előkészítették, de ezt Lengyelország nem teheti meg helyettük.”³²

Mindhárom vélemény azért kritizálja a magyar politikát, mert azt túlságosan konzervatívnak és passzívnak ítélte. Mi következik ebből?

Beck először is azt akarta, hogy Magyarország egyértelmű területi igényeket támasszon Csehszlovákiával szemben, és ezt Németországra való tekintet nélkül tegye. Másodszor, lengyel–magyar megállapodást akart egy Csehszlovákia feldarabolását célzó közös fellépésről. Harmadszor, úgy vélte, hogy az idő Lengyelország és Magyarország ellen dolgozik, ami azt jelenti, hogy sietni kell, nem pedig késlekedni.

Beck attól tartott, hogy a Szudéta-válságot a vitatott területeknek a Német Birodalom részére történő átadásával és egy csonka Csehszlovákia fennmaradásával zárják le. Beck 1938. szeptember 20-i, a lengyel sajtó számára adott irányelvei ékesen illusztrálják e félelmeit. „A London, Párizs és Berlin között folyó nemzetközi alkudozásban egyre inkább az a tendencia mutatkozik, hogy csak a német követelések kielégítésére törekszenek más

³¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1938. I. m. 510*

³² Uo.

kisebbségek, például a lengyel és a magyar kisebbség érdekeinek kizárásával. Ez egy rövidlátó politika, amely nem hozhat valódi békét a közép-európai régióba. Ezért a lengyel kormány nem fogadhat el ilyen megoldást” – mondta a miniszter.³³

Ugyanezen a napon Beck utasítást küldött Leon Orłowski budapesti lengyel követnek: „Amikor a magyar követ az esetleges magyar akció támogatására vonatkozó kötelezettségvállalásunkról érdeklődött, azt a választ kapta, hogy ezt a támogatást akkor tudjuk majd pontosítani, amikor a magyar fél politikai és katonai tervei részletesen tisztázódnak. Garantáltuk a titoktartást. Folyó hónap 18-án a magyar követ közölte, hogy a magyar kormány, miután a Koronatanácsban megvitatta az ügyet, az akció céljaként a közös határ létrehozását jelölte meg, és politikai megállapodás és katonai egyezmény azonnali megkötését javasolta. A nyilatkozatából ismét hiányzott a tervek és eszközök pontos meghatározása. Válaszomban kijelentettem, hogy a helyzetet tekintve túl késő van egy egyezmény előkészítéséhez, de ez nem zárja ki, hogy szükség esetén ad hoc megállapodást kössünk. Hangsúlyoztam, hogy Magyarország érdekeihez változatlanul barátságosan viszonyulunk, készek vagyunk a diplomáciai támogatásra és a szoros kapcsolattartásra. Nem rejtettem véka alá azonban a magyar politika tétovaságát és lassúságát, valamint a világos elképzelések hiányát illető kritikámat. Az Önök személyes tájékozódása érdekében közlöm, hogy Magyarország késlekedése és ingadozása miatt nem erősíthetjük meg kötelezettségvállalásainkat, még akkor sem, ha hozzáállásunk változatlan. Arra is ügyelek, hogy a hivatalos magyar javaslat elvetése ne gyengítse a magyar kormány energiáját az előtte álló erőfeszítéseiben.”³⁴

Mint ismeretes, a négy hatalom kormányfőinek konferenciája 1938. szeptember 29-én Münchenben ülésezett. Nem tartott sokáig. Határozatot hozott arról, hogy Csehszlovákia köteles átengedni a Szudéta-vidéket Németországnak, amelyet másnap, szeptember 30-án a prágai kormány elfogadott, tekintve, hogy az alternatíva egy egyedül megvívandó és az ellenség elsöprő fő-

³³ Uo. 525.

³⁴ Uo. 513.

lényével szemben megnyerhetetlen háború volt. Lengyelország területi követeléseit és Magyarország Csehszlovákiára vonatkozó igényeit figyelmen kívül hagyták.

Lengyelország erre a helyzetre a prágai kormányhoz intézett ultimátummal reagált, amelyben a Cieszyni Szilézia (Zaolzie/ Olzán túli területek) átengedését követelte. A csehszlovák kormány október 1-jén eleget tett a kérésnek. Délután a lengyel csapatok bevonultak, miközben a cseh hadsereg és rendőrség evakuálta a területet.

És ilyen körülmények között – a müncheni konferencia után – tette meg Beck a döntő lépéseket a közös lengyel–magyar határ és a magyar–román közeledés megteremtésére.

1938. október 5–6-án Csáky István, a kormányzó kancelláriájának akkori vezetője Varsóba látogatott, ahol megbeszélést folytatott Beckkel, illetve helyettesével, Szembekkel, valamint a lengyel miniszteri hivatal vezetőjével, Michał Łubieńskivel. Aláírtak egy megállapodást, amely a Csehszlovákia további sorsára vonatkozó közös álláspontról szólt. A megállapodás kimondta, hogy „Dél-Szlovákia és Kárpátalja kompakt magyar többség által lakott területei” visszakerülnek Magyarországhoz, amit Lengyelország elfogadott és támogatott.³⁵ Ami rendkívül fontos, hogy a magyarok először fogadták el kifejezetten Szlovákia mint állam különállását és függetlenségét, feladva régi álmaikat a „Felvidék” mint a Szent István-i korona szerves részének visszafoglalásáról.³⁶

A lengyel diplomácia vezetése, bármiféle sikerre utaló jel nélkül, úgy döntött, hogy határozott diplomáciai offenzívát indít Romániával szemben. A magyar–román *modus vivendi* elérésére irányuló lengyel akció csúcspontja Józef Beck galaci (Galați) látogatása volt, ahol 1938. október 18–19-én tárgyalta II. Károly királlyal és Nicolae Petrescu-Comnen külügyminiszterrel. A lengyel politikus megpróbálta meggyőzni román partnereit, hogy a lengyel–magyar megállapodások szellemében fogadják el a területi átalakulást Csehszlovákia romjain.

³⁵ Uo. 663.

³⁶ A magyar kormány azonban nem mondott le a dél-szlovákiai területekre vonatkozó igényeiről.

Amikor a lengyel külügyminiszter október 18-án úgy döntött, hogy Romániába utazik, pontosította a lengyel diplomáciai fellépés céljait. Ezt a berlini, római, budapesti és prágai diplomáciai képviseltekhez intézett utasításban tette meg. Azt írta, hogy célja először is az, hogy „kihasználja Románia elszigeteltségét, amelyet valójában a román kormány meggondolatlan politikája teremtett, hogy közelebb hozza hozzánk”. Másodszor, hogy „felkészítse Romániát a Csehszlovákia felbomlásával kapcsolatos alapvető céljaink megvalósítására”.³⁷

Beck a következőképpen foglalta össze Lengyelország törekvéseit: „Közös határ Magyarországgal, mégpedig a Kárpáti Rusz³⁸ területén, mert ott ez észszerűen elérhetőnek látszik, és e területnek Magyarország általi megszállása csökkenti annak veszélyét, hogy határunkon további bonyodalmak és politikai nyugtalanságok központja alakuljon ki, nem azért, hogy maga a Kárpáti Rusz lakossága nagyobb aktivitást mutasson, hanem azért, mert számos külső tényező fog azon munkálkodni, hogy ezt a területet különböző akciók bázisául használja, amelyek bizonyosan soha nem fogják államunk érdekeinek vonalát követni.” Beck azt is fenntartotta, hogy „az események háttérben jelentős enyhülésre lenne szükség Románia és Magyarország között, amely stabilizálná a tőlünk délre fekvő területeket”. A miniszter azt ajánlotta Magyarországnak, hogy „Szlovákiával szemben a legnagyobb mértéktartást tanúsítsa. Románia együttműködésének biztosítása, amelynek jelenleg mi vagyunk az egyetlen aktív partnere, azért, hogy Románia ne akadályozza Magyarország területszerzését, és törekedjen arra, hogy [...] a Magyarországgal folytatott általános enyhülési politika részeként megszerezze a Kárpátalja keleti csücskét. Fellépni az e kérdésben jelenleg aktív hatalmaknál, nevezetesen Olaszországban és Németországban, a mi elképzelésünk érdekében, miközben fenntartjuk a megfelelő kapcsolatokat Londonnal és Párizssal”.³⁹

³⁷ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne, 1938. I. m. 700.*

³⁸ Itt a lengyel szövegben Ruś Przykarpacka, azaz Kárpát menti / Kárpáti Rusz szerepel (a ford. megj.).

³⁹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne, 1938. I. m. 699–700.*

A döntő játszamába lépve a miniszter a következő megoldást akarta elérni. Magyarország foglalja el Kárpátalját úgy, hogy e terület egy kis része Romániához kerülne. Ez a lengyel–román határ és természetesen a lengyel–magyar határ meghosszabbítását jelentené. A lengyel diplomácia vezetői úgy vélték, hogy „a lengyel–román határ viszonylag keskeny, és egy közös lengyel–magyar határral Kárpátalján keresztül szélesebb gátat kapnánk Oroszországgal szemben”.⁴⁰ Románia, ha beleegyezne Magyarország területi bővítésébe, szimbolikus kompenzációt kapna Kárpátalja keleti részével.⁴¹

Beck 1938. október 19-i beszélgetése II. Károly királlyal teljesen sikertelennek bizonyult. Beck nem kapta meg a király beleegyezését Magyarország területi terjeszkedéséhez. A király, „válaszolva a miniszternek, két ellenvetést fogalmazott meg: 1. Aggódik a nyugati összeköttetés miatt, mert a magyar területi terjeszkedéssel Románia elvághatja magát, 2. Fél a magyarok által inspirált ukrán irredentizmustól Kárpátalján [Ruszinföldön]” – olvasható Beck a román uralkodóval folytatott beszélgetéséről készült lengyel feljegyzésben.⁴² „Lengyelország senkit nem készítet háborúra” – magyarázta Beck II. Károlynak. Emlékeztetett ugyanakkor arra, hogy „a lengyel kormány soha nem hirdetett lehetetlen vagy sürgős dolgokat”. Végül a miniszter „kategorikusan kijelentette, hogy Európa e régiójában nem lehet döntést hozni a közvetlenül érintett államok nélkül”.⁴³

Beck a következőképpen foglalta össze a királlyal és Petrescu-Comnennel folytatott tárgyalásainak eredményét: „A románoknál a cseh–magyar vitát illetően óvatos és kivárázó magatartást tapasztaltam, míg a király esetében a Magyarországgal való kapcsolatok végleges rendezésére irányuló vágyat. Bizonyos román katonai körökben és a prágai befolyás alatt álló külügyminiszterben kísérletet találtam arra, hogy a kisantant fikcióját

⁴⁰ Lipski nyilatkozata a Hitlerrel 1938. szeptember 20-án folytatott beszélgetéséből. *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*, 1938. I. m. 520.

⁴¹ Kárpátalja egy részét, beleértve a Körösmező–Máramarossziget vasútvonalat is, Romániához csatolnák. Ezzel bővülnének a Lengyelország és Románia közötti közlekedési lehetőségek.

⁴² *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*, 1938. I. m. 711.

⁴³ Uo.

felelevenítsék, és megakadályozzák az egészséges változásokat, valamint a válság tartós megoldását. A problémával kapcsolatos álláspontunk változatlan.” A miniszter megismételte, hogy „közös lengyel–magyar határra szükség van, amely nemcsak a két ország érdeke, hanem az egyetlen eszköz a tartós stabilitás eléréséhez ebben a régióban”.⁴⁴ Beck a II. Károlyral folytatott tárgyalások sikertelenségének okát abban látta, hogy Petrescu-Comnen miniszter és az uralkodó udvari köre „tendenciózus információkkal” látta el a királyt. Beck azonban pozitívként említette „az érdeklődést a Románia és Magyarország közötti lengyel jó szolgálatok lehetősége iránt”. Nem hagyhatta azonban figyelmen kívül, hogy a román államfő „visszafogottan viszonyult a határkiigazítás gondolatához”.⁴⁵

Miközben Beck Romániában tartózkodott, kabinetfőnöke, Michał Łubieński különleges küldetésre utazott Budapestre. Alapvető politikai megbeszéléseket folytatott, és Horthy Miklós is fogadta.

„A magunk részéről ki kell jelentenünk, hogy közvetlen követeléseink az Olzán túli területek egy részének annektálásával nagyrészt el vannak intézve, és minden okunk megvan azt gondolni, hogy ezt az ügyet Prágával közvetlenül, további bonyodalmak nélkül le fogjuk zárni. A kérdés további része azért érdekel bennünket, mert mint olyan állam, amelynek évszázadok óta saját pozíciója és érdekei vannak Kelet-Európában, nem lehetünk közömbösek az Európa e részének térképén bekövetkező változásokkal szemben. Emellett mindig is támogattuk a magyar nemzet jogos törekvéseit, hogy helyreállítsa a háború utáni szerződések által igazságtalanul megfosztott helyzetét és állapotát” – írta Beck Łubieńskinek címzett utasításában. Budapesti utazása előtt a miniszter arra utasította, hogy kérdezzen meg mérvadó politikusokat, „vajon a magyar kormány a jelenlegi helyzetben

⁴⁴ Instytut Józefa Piłsudskiego (Nowy Jork), Kolekcja Michała Sokolnickiego [Józef Piłsudski Intézet (New York), Michał Sokolnicki gyűjteménye]. sygn. 78. Beck 1938. október 22-i instrukciója az ankarai nagykövet számára.

⁴⁵ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*. 1938. I. m. 715. Beck 1938. október 20-i utasítása Lipski nagykövetnek (a von Ribbentroppal folytatott beszélgetéshez).

valóban és valóságosan többre törekszik-e, mint határainak etnikai korrekciójára, és különösen, hogy törekszik-e velünk közös határra”.⁴⁶ Beck úgy érvelt, hogy „Nyugat-Európa államai egyelőre a messzemenő tartózkodással, sőt diplomáciai érdektelenséggel (*désinteressement*) viselkednek” a további közép-európai területi változásokkal szemben. „Vajon reméli és kívánja-e a magyar kormány, hogy Prágával való tárgyalások útján, Olaszország, Németország és Lengyelország esetleges diplomáciai közreműködésével lezárja ügyeit, vagy úgy véli, hogy mindez nemzetközi konfrontáció nélkül nem lehetséges?” – hangzott a lengyel kérdés a budapesti kormány számára.⁴⁷ Łubieńskinek „világos választ kell követelnie. Érdeklődésünk mértéke ezzel arányos lesz”. Beck véleménye szerint „nem lehet arra számítani, hogy a kérdést nemzetközi konferencia útján rendezik”.

A budapesti tárgyalások után Łubieński a külügyminiszterhez intézett jelentésében annak a véleményének adott hangot, hogy „a Lengyelországgal való közös határ továbbra is politikájuk egyik posztulátuma. Arra fognak törekedni, hogy azt »minden rendelkezésükre álló eszközzel« megszerezzék”. Magyarország aktív fellépéséről azonban nem kapott egyértelmű információt: „Csáky többször hangoztatta, hogy *nous allons nous batter* [’harcolni fogunk’]. Másrészt, amikor megkérdeztem Kányát, hogy szándékoznak-e ultimátumot adni a cseheknek, azt válaszolta: *il y aura d’autres moyens* [’más módok is lesznek’].” Łubieński szerint a „magyar taktika” abban merült ki, hogy „mindenke-előtt etnikai kívánalmakat hajtanak végre”. Számítanak arra, hogy a cseh válasz nem lesz kielégítő. Ezután nagyon erős diplomáciai nyomást fognak kérni Lengyelországtól, Németországtól és Olaszországtól, különösen az utóbbitól. Úgy tesznek, mintha készen állnának a harcra. A valóságban félnek a háborútól, és nem fognak valódi támadó lépéseket tenni.”⁴⁸

Łubieński 1938. október 20-i jelentésében, amelyben beszámolt a megbeszéléseiről, úgy ítélte meg, hogy a magyarok „még nincsenek felkészülve a Bukaresttel való közvetlen tárgyalások-

⁴⁶ Uo. 702.

⁴⁷ Uo. 704.

⁴⁸ Uo. 717.

ra, és félnek a román indiszkréciótól, amely idő előtt leleplezné őket. Kevésbé félnek attól, hogy kifelé nem etnikai jellegű követeléseket támasszanak Csehszlovákiával szemben, mint attól, hogy saját közvéleményük előtt felfedjék, hogy a volt magyar terület egy részét Romániának adják át.”⁴⁹

Magyarország 1938 őszén még nem állt készen a katonai akcióra Kárpátalja elfoglalására. Pedig ez a megoldás – ahogy Beck nyilatkozataiból kitűnik – a legkívánatosabbnak tűnt volna számára. Lengyelországnak nem volt joga beavatkozni Kárpátalja ügyeibe, de a miniszter a magyar javaslatok ellenére sem tudta elfogadni ezt a cselekvési koncepciót. A felkelés perspektívája e területen, az ukrán irredentizmus központjában, Lengyelország számára – amely a határain belül maga is az ukrán problémával küzdött – baljóslatúnak tűnt.

Mivel a lengyel külügyminiszter Románia magatartásában látta a délkelet-európai erőviszonyok újjáépítésének igazi kulcs-tényezőjét, miután a bukaresti kormánytól nem kapta meg a várt hozzájárulást Magyarország területbővülésének lengyel tervéhez, diplomáciai haszon nélkül tért vissza az országba. A román kormány magatartását értékelve az 1938. november végén Edward Raczyńskinak adott utasításában Beck felfedte, hogy „a lengyel kormány szándéka az volt, hogy hozzájáruljon a magyar–román kapcsolatok sikeres megteremtéséhez. Készen álltunk arra, hogy szükség esetén közvetítsünk, és esetleg garantáljuk az elért megállapodást. Valójában ez a készségünk túlmutatott a Romániával kötött szövetségből eredő kötelezettségeinken” – hangsúlyozta a miniszter. „Romániának az volt a dolga, hogy kihasználja a jó szándékunkat” – de ez nem történt meg.⁵⁰

Természetesen elképzelhető volt, hogy Magyarország fegyveres fellépése esetén elérje a lengyel–magyar határt, és átvegye Kárpátalja ellenőrzését. Mivel azonban a München utáni Csehszlovákiával nem tudott megegyezni, Budapest úgy döntött, hogy a négy európai hatalomtól kér döntőbíráskodást, amit Varsóban hibának tartottak. Nagy-Britannia és Franciaország

⁴⁹ Uo. 718.

⁵⁰ Uo. 799. Beck utasításai Raczyński 1938. november 29-i feljegyzése alapján.

elutasította a részvételt, ezért 1938. november 2-án Ribbentrop és Ciano Bécsben találkozott. Az olasz politikus nem tudta meggyőzni német kollégáját a lengyel–magyar határra vonatkozó követelés megvalósításának szükségességéről. „A bécsi döntőbíráskodás megmutatta, hogy a két partner (csehek és magyarok) gyengesége lehetővé tette az ügy bármilyen formában történő rendezését” – hangzott Beck november 4-i megjegyzése.⁵¹ Amivel a lengyel külügyminiszter nyilvánvalóan arra utalt, hogy a németek a saját elképzeléseik szerint oldották meg az ügyet, szemben a lengyel érdekekkel. A lengyel diplomácia vereséget szenvedett a magyar határért és a Harmadik Európa-projektért folytatott harcban.

Összegzés

Arra a kérdésre nem lehet egyértelműen igennel válaszolni, hogy vajon Beck külügyminiszter miniszter törekvései a Tengerközrendszer létrehozására – amelyben Csehszlovákiának nem volt helye – azt jelentette-e, hogy Lengyelország revizionista állammá vált. Lengyelországnak nem voltak területi követelései egyik szomszédjával szemben sem. A Cieszyni Szilézia visszaszállásának követelése formálisan csak abban a pillanatban fogalmazódott meg, amikor a prágai kormány úgy döntött, hogy elfogadja a Szudéta-vidékre vonatkozó müncheni diktátumot. Igaz, hogy Lengyelország mindenekelőtt Kárpátalja kérdésében támogatta a trianoni szerződés felülvizsgálatára irányuló magyar törekvéseket. Ami Szlovákiát illeti, a lengyel diplomácia álláspontja abból indult ki, hogy a szlovákoknak saját államot kell kapniuk, amelynek létét Lengyelország és Magyarország közösen garantálná, de nyitva hagyva annak lehetőségét, hogy a szlovák–magyar határt Magyarország javára korrigálják. Lengyelországban egyetlen józan gondolkodású embernek sem jutott eszébe, hogy adott pillanatban megtámadják Csehszlovákiát. Öngyilkosságnak tűnt minden olyan gondolat, hogy háborút in-

⁵¹ Tytus KOMARNICKI (red.): I. m. 340.

dítsanak a Szovjetunióval szemben, hogy felszabadítsák a birodalom leigázott nemzeteit, például az ukránokat. A Litvánia elleni fegyveres harc gondolata sem merült fel. Egy dolog határozottan kijelenthető. A lengyel kormánynak nem voltak területi változásokat kezdeményező tervei, hiszen elfogadta a lengyel állam adott határait. Amikor azonban a nagyhatalmak megszegték a szerződéseket, Varsóban úgy határoztak, hogy úgy kell Közép-Európát újjáépíteni, ami mindenekelőtt szomszédságot biztosít Magyarországgal. Lengyelország nem volt revizionista állam, de amikor a revizionizmus a nagyhatalmak politikai módszerévé vált, alkalmazkodott ehhez a fejleményhez, és megpróbálta saját ügyeit az erővel való fenyegetés mellett követelésekkel – így litván kormánynak a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló, valamint a Csehszlovákiának a Cieszyni Szilézia kérdésében 1938 márciusában és szeptemberében kiadott ultimátumokkal – rendezni.

Ma már tudjuk, hogy a Harmadik Európa koncepciója nem volt megvalósítható. Nincs okunk azt hinni, hogy Beck helyében bárki többet el tudott volna érni. A nemzetközi realitások nem Lengyelországnak kedveztek. A lengyel állam lehetőségei rendkívül korlátozottak voltak. Münchenben négy hatalom rövid életű diktátumot hozott létre. A közép-európai nemzetek képtelenek voltak összefogni, és ellenállni a német terjeszkedésnek. 1939 márciusában ugyan létrejött a közös lengyel-magyar határ, de ennek a német fölény és uralom mellett nem sok jelentősége volt. Lengyelország és Magyarország úgy lépett be a második világháborúba, hogy kevéssé segítették egymást abban, hogy független államként fennmaradjanak, ami persze nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagyhatjuk a magyarok jelentős szerepvállalását a lengyel menekültek (katonák és civilek) megsegítésében az 1939 szeptemberében bekövetkezett katasztrófa után.